

**Elçi, M. Seyid Abdülvahab Efendi, Yazar, Sefaret
Tercümanı Bozoklu Osman Şakir Efendi
*Musavver İran Sefaretnamesi***

Prof. Dr. Cahit BİLİM

Sefaretname altın yıldızlı süslemelerle kaplı albenili bir eserdir ve toplam 80 varaktan oluşmaktadır¹. Eser diğer Osmanlı sefaretnemelerinin bir kısmında olduğu gibi elçinin maiyet memurlarından biri olan tercüman tarafından yazılmıştır. Ancak bu sefaretnamenin diğerlerine benzemeyen ve yazarından kaynaklanan bir özeliği vardır. Sefaretname yazarı Bozoklu Osman Şakir Efendi aynı zamanda bir ressamdır ve uğradıkları yerleri yazmanın yanında resimlerini de yapmıştır. Nitekim 80 varaktan oluşan sefaretnamede 31 yerin resmi vardır. Bu kentler sırasıyla şunlardır:.

1. Üsküdar
2. Kartal
3. Gebze
4. Hereke Hanı
5. İznik
6. Sapanca
7. Geyve
8. Taraklı
9. Tirebolu
10. Mudurnu
11. Bolu
12. Köroğlu Çeşmesi
13. Gerede
14. Bayındır.

1. Bozok'lu Osman Şakir, **Musavver İran Sefaretnamesi**, 1225, Yazma, İstanbul, Fatih Millet Kütüphanesi no:822. Sefaretname, 31 resim ve 80 varaktan oluşmaktadır.

15. Çerkeş
16. Kocalar
17. Karacaviran
18. Koçhisar
19. Tosya
20. Hacıhamza
21. Sarmaşikkaya
22. Osmancık
23. Dirlik Hüseyin Derbendi
24. Merzifon
25. Amasya
26. Zengan (İran)
27. Siyalhan “
28. Ebher “
29. Kazvin “
30. Kışlak “
31. Tahran “

Sefaretnamede Tahran'a kadar olan kentlerin resimleri yapıldığı halde yazılı anlatım metinleri Merzifon'a kadardır.

Elçi Yasincizâde Abdülvahap Efendi, Seyit Osman Efendi'nin oğludur². 1172/1758'de doğdu ve on yaşındayken 1182/1768'de Enderun'a alındı. Gelenbevi İsmail ve Palabıyık Mehmet Efendilerden okuyup müderris ve Selanik Mollası oldu. II. Mahmut (1808-1839) tarafından 1226/1810'da İran elçiliğine atandı. 1811'de kendisine Edirne Mollası payesi verildi³. İran'dan İstanbul'a gelince 1813'de İstanbul payesini, 1816'da Anadolu payesini aldı, aynı yıl Anadolu Kazaskerliği'ne yükseldi ve 1817'de Naki-büleşraf oldu⁴. 1819'da Rumeli payesini alan Abdülvahap Efendi

2. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c.I. İstanbul, 1966, s.131.

3. Molla mevleviyet rütbelerinden kadınlara verilen bir ünvanıdır. Bkz. Standford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev.M.Harmanlı, c.I, İstanbul, 1983, s. 195.

4. Kazasker. Askeri kadınlara verilen isim. Nakibüleşraf bir mevleviyet rütbesi olup kadınlara verilen bir ünvanıdır. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul, 1983.

1821'de Şeyhülislamlığa getirildi⁵. 1822'de görevden alındı, ancak 1828'de ikinci kez Şeyhülislam oldu⁶. 1833'de bu görevden ayrıldı ve 1834'de vefat etti⁷.

Abdülvahap Efendi bir din bilgini idi. Kendisi iyi okur-yazar ve güzel konuşurdu. Yüzden fazla ulemaya üstadlık yapmıştır. Onun **Hülasat'ül-Bürban fi İtaati's Sultan** adında bir eseri vardır⁸.

Sefaretnamenin yazarı Bozok'lu Osman Şakir hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak kendisi sefaretnamenin başında "Osmanîde ulûm-ı Arabiye ve Farisiye ve fûnun-ı hesap ve hüsn-i hat (kaligrafi) ve eş'ar (şiir) ve edebiyat, sarf (gramer) ve onların herbir türüsünün talimlerini" almış olduğundan söz eder⁹. Ayrıca "bir miktar dahi fûnun-ı heyet (astronomi) ve hendeseden (geometri) ve coğrafya ve mukayeseden behremet ve bu mezkûradın tahrir ve tasviri ve tersiminde dahi alel kadr'ül-kifaye-i şehrebend" olduğunu anlatır¹⁰. Kendisi "İlmiye Sınıfı"na mensup olup saydığı bilimlerin yanında resim yapmaktada ün kazanmıştı¹¹.

Tahran'da 1289-1294/1872-1877 tarihlerinde elçilik yapan M. Tahir Münif Paşa "Fethiali Şah zamanında Osmanlı Devleti tarafından İran'a gönderilmiş olan bazı zevatın tasvirlerinin Tahran'da şahın yaptırmış olduğu Nigâristan Köşkü duvarında nakş olunmuş olmakla bu tasvirlerin ve İran tarihlerinde bunlarla ilgili vakıf olabildiği bazı malûmatı nakl ve derc eylediğini" söylediği yazma risalesinde Yasincizâde Seyit Abdülvahap Efendi'yle onun mahiyetinde olanlardan söz eder¹². Münif Efendi'nin risalesinde Seyit Abdülva-

5. Süreyya, s.131. Şeyhülislam. Osmanlılarda ulema sınıfının en üst rütbedeki yetkili kişisidir.

6. Süreyya, s.132.

7. Süreyya, s.132.

8. Süreyya, s.132.

9. O. Şakir, V.no.4.

10. O. Şakir, V.no.4.

11. F. Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefanetnameleri**, Ankara, 1988, s.207.

12. M. Tahir Münif Paşa, **Risale**, Yazma, İstanbul, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Yazmaları, no. 401. Bu risale 14 varaktan oluşmaktadır. Ayrıca 10 tane resim vardır. Bu resimler altlarındaki yazılarla belirtilerek şunlardır:

1-Şakir Efendi. Osmanlı Elçisi Seyit Abdülvahap Efendinin Maiyet Memuru (Sefaretname Yazarı).

hap Efend'iyle Celalettin Efendi'nin Baban'lı Abdurrahman Paşa ve Süleyman Efendi ile görüşmeleri yer alır. Sefaretname yazarı Bozok'lu Osman Şakir Efendi'den ise söz edilmez.

Münif Paşa Seyit Abdülvahap Efendi'den söz ettiği bölümde 1226/1810'da maiyetinde Şakir ve Hayret efendiler de olduğu halde II. Mahmut tarafından elçi olarak Fethiali Şah'a gönderildiğini ve aynı yıl "Rebiülahırın evasıtında" Tahran'a vardıklarını ve İran Sadrazamı Mirza Şefi'nin konağına indiklerini anlatır¹³. Osmanlı Elçisi getirmiş olduğu "Name-i Hüamayun" ile İran Şahı'na ve Sadrazamına götürmüş olduğu hediyeleri bunlara vermiştir¹⁴. Münif Paşa elçinin görevinin Baban paşalarının ve özellikle Abdurrahman Paşa'nın saldırgan hareketlerinin önlenmesinin sağlanması olduğunu belirtir. Ayrıca elçinin görevlerinden biri de Ahıska ve Kars taraflarındaki Osmanlı sınır görevlilerine gerektiğinde İranlılar tarafından yardım edilmesini sağlamaktır¹⁵.

Münif Paşa Fethiali Şah tarafından Osmanlı elçisine çok saygı gösterildiğinden söz eder. Elçinin önnergeleri doğrultusunda Şehr-i zor paşalarının İran Devletinin de katkılarıyla oyla seçilmesi ve Bağdat valilerinin de özerk bir yapıya kavuşturulmasına İranlılar söz vermişlerdir¹⁶.

Abdülvahap Efendi Tebriz'de iken İranlılar Van Sancağına saldırarak buradaki Ermeniler'den bir çok esir almışlardı. Osmanlı

2-Seyid Abdülvahap Efendi. II.Mahmut'un Fethiali Şah'a gönderdiği elçi.

3-Hayret Efendi. Osmanlı Elçisi Seyit Abdülvahap Efendinin Maiyet Memuru.

4-Seyid Abdülvahap Efendinin Serkâtibi.

5-Celalettin Efendi. II.Mahmut'un Fethiali Şah'a gönderdiği elçi.

6-Abdurrahman Paşa Baban.Şehr-i zor Valisi.

7-Şeyh Mehmet Suut İbn-i Aziz'ül-Vahabi'nin Fethiali şah'a gönderdiği elçi.

8-Avaif-i İbn'ül Seyid Ehzarimi-Ferasta veh-i Vesain'in Fethiali Şah'a gönderdiği elçi.

9-Tahran.

10-Tebriz.

13. 10-20 Rebiülahır 1226.Münif Paşa v.no.2.

14. Hatt-ı Hümayun.Padişahların mektuplarına verilen isim.

15. Münif Paşa,v.no.2.

16. Münif Paşa,v.no.3.

Elçisi'nin girişimleri sonucu Abbas Mirza bedel vererek bu esirleri askerlerden alarak serbest bırakmıştır¹⁷.

Abdülvahap Efendi bir süre Tebriz'de kalıp daha sonra Irak-ı Arab'da İran askerinin yağmaladığı malları almak göreviyle Tahran'a gelen elçi Celalettin Efendi ile buluşmuştur. Orada iki elçi birlikte görevlerini yerine getirmeğe çalışmış ve Abdülvahap Efendi daha sonra buradan İstanbul'a gitmiştir¹⁸.

Münif Paşa'ya göre Abdülvahap Efendi "çok edib, kâmil ve fazilet dolu" biri olduğundan İranlılar onun varlığından, davranışlarından ve konuşmalarından çok hoşlanmışlardır¹⁹.

Münif Paşa'nın risalesinde söz ettiği Seyit Abdülvahap Efendi'nin Tahran'da bulunduğu Celalettin Efendi de 1228/1812'de II. Mahmut tarafından elçi olarak İran'a, Fethiali Şah'a gönderilmişti. Onun görevi İranlılar'ın Bender ve havalisine asker göndermesiyle Baban'lı Abdurrahman Paşa'nın Şehr-i zor yönetimine yaptığı yardım ve bu esnada İran askerlerinin İran-ı Arab'da yağmalamış oldukları mal ve eşyanın alınarak sahiplerine verilmesi idi²⁰.

Celalettin Efendi getirmiş olduğu name-i hümayûnu 18 Cema-zielahır 1228 Cuma günü şaha sunup hangi görevle geldiğini söyleyince şah bunu tepkiyle karşılamış ve elçiye diplomasi kurallarını aşan sözler söylemişti. Daha sonra diğer İran yetkilileriyle yaptığı görüşmeler de bir sonuç vermeyince şahın ayrılmasından bir süre sonra Celalettin Efendi de Tahran'dan Tebriz'e giderek Seyit Abdülvahap Efendi ile buluştu²¹.

Tebriz'de İranlılar'la yapılan görüşmelerde Celalettin Efendi'nin isteğine karşılık kendisine Irak-ı Arab'da İranlıların da bir çok mal ve eşyasının yağmalandığı her iki tarafın yağmalanan mallarının birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve bunların karşılıklı olarak birlikte alınabileceği cevabı verildi²². Celalettin Efendi Teb-

17. Münif Paşa, v.no.3.

18. Münif paşa, v.no.3.

19. Münif Paşa, v.no.3..

20. Münif Paşa, v.no.4.

21. Münif Paşa, v.no.4; Shaw, s.43.

22. Münif Paşa, v.no.5.

riz'den ayrılacaktı. Ancak Şah tarafından bir süre daha kalması istendiğinden Celalettin Efendi Tebriz'de kaldı. Daha sonra da veda etmeden Erzurum Seraskeri Ahmet Paşa'yla görüşmek bahanesiyle Tebriz'den ayrılarak İstanbul'a geldi²³.

Münif Paşa Celalettin Efendi'nin "tabiatında gayet musır ve sert sözlü bir zat" olduğunu, hatta sohbet sırasında İranlılar'a sade isimleriyle hitab ve bazen "küstahane" deyimler kullandığından İranlılar yanında hoş karşılanmamış olduğunu anlatır²⁴.

Münif Paşa'nın **Risalesinde** Baban'lı Abdurrahman Paşa'dan da söz edilmiştir. Abdurrahman Paşa kardeşi İbrahim Paşa'nın vefatından sonra onun yerine Süleymaniye Eyaleti mutasarrıfı olmuştu²⁵. Abdurrahman Paşa Bağdat Valisi Ali Paşa ile anlaşamadığından Süleymaniye'ye komşu olan Bağdat'a ait bazı yerleri zapdetmişti²⁶.

1218/1812'de Bağdat Valisi Ali Paşa bunun üzerine asker göndermiş ve Süleymaniye civarında yapılan savaşta Abdurrahman Paşa yenilerek 5.000 kişilik kuvvetiyle İran Kürdistanı'na çekilmişti. Buranın emiri Erdel'inin oraya gelmesiyle İran Devleti Abdurrahman Paşa'nın sığınma isteğini kabul ve kendisiyle adamlarının Kürdistan'da oturmasına izin verdi²⁷.

Bunun üzerine Bağdat Valisi bazı hediyelerle Ahmet Çelebi adında birini Fethiali Şaha göndererek Abdurrahman Paşa'nın sığınma isteğinin kabul edilmemesini ve Kürdistan'da oturtulmamasını istedi. Fakat şah bunu olumlu karşılamayarak Mirza Sadık Vekeyi-i Nigari'yi söz edilen Ahmet Çelebi ile Bağdat'a gönderdi ve Şehr-i zor yönetiminin Abdurrahman Paşa'ya verilmesini istedi²⁸.

Ali Paşa şahın isteğine uymayarak Şehr-i zor yönetimini Halit Paşa'ya verdi. Fethiali Şah bunu tepki ile karşılayarak Abdurrah-

23. Münif Paşa, v.no.5.

24. Münif Paşa, v.no.5.

25. Mutasarrıf. Osmanlılarda kaza ile vilayet arasında bir birim olan sancak yöneticilerine verilen isimdir.

26. Münif Paşa, v.no.6.

27. Münif Paşa, v.no.6.

28. Münif Paşa, v.no.7; Shaw, s.43.

man Paşa'yı Tahran'a davet etti; kendisine değerli bir kılıç ve hançer verip hil'at giydirerek Şehr-i zor eyaletini ona verdi ve kendisini Şehr-i zor'a göndererek bu konuda gerekli yardım yapması için de Kürdistan Beyine emir verdi²⁹.

Halit Paşa bunu haber alınca Bağdad'a gitti. Ali Paşa piyade ve süvarilerden oluşan 30.000 kişilik bir orduyla Bağdad'tan hareket edip Zevab arazisinde ordugâh kurarak kızkardeşinin oğlu Kethüda Süleyman Paşa'yı Şehr-i zor'u almak için Abdurrahman Paşa'nın üzerine gönderdi. Ayrıca Halit Paşa ile Kerkük Mütesellimi Süleyman Paşayı da onun yanına verdi³⁰. Abdurrahman Paşa yenilerek yine Kürdistan'a çekildi. Bu başarıdan cesaret alan Ali Paşa'da Kaker'e'ye kadar olan yerleri fethetti³¹.

O sırada Sultaniye sahrasında olan Fethiali Şah bu haberi alınca Ali Paşa'nın üzerine Eşik Ağası Nevruz Han Kaçar yönetiminde bir ordu gönderdi. Ali Paşa bunu haber alınca Şehr-i zor ile Bağdad arasındaki Şirvan Nehri kenarına çekildi³². Nevruz Han'ın yanındaki Mehmet Ali Han çeşitli Türkmen aşiretlerinden oluşan 10.000 suvari ile Bağdad kentine gelip Zevab ve Yakubiye taraflarını yağmaladı. Zevab mütesellimi Fetah Paşa kalabalık İran ordusu karşısında Ali Paşa ordusuna katıldı. Abdurrahman Paşa'yı Şehr-i zor beyi yapmak üzere Ferciallah Han da bazı Kürd ve Türkmen atlılarıyla Kürdistan tarafına gönderildi³³. Diğer taraftan Kethüda Süleyman Paşa, Halit Paşa, Kerkük Mütesellimi Süleyman Paşa ile Kürd, Arab ve Gürcü atlılarının da yer aldığı Osmanlı askerleriyle hareket etti. Mirivan Gölü kenarında yapılan savaşta Osmanlılar yenildiler, hatta Süleyman Paşa esir oldu. Ancak İranlılar da büyük bir başarı sağlayamayarak geri çekildiler³⁴.

Esir alınan Süleyman Paşa Tahran'a götürülmüştü. O sırada Erzurum Valisi olan Hacı Yusuf Paşa, Mahmut Feyzi Efendi adında

29. Münif Paşa, v.no.7.

30. Mütesellim. Herhangi bir vilayet ve sancağı oranın beyinin adına yöneten ve vergileri toplayan görevliye verilen isim.

31. Münif Paşa, v.no.8.

32. Münif Paşa, v.no.8.

33. Münif Paşa, v.no.8.

34. Münif Paşa, v.no.9; Shaw, s.43.

birini göndererek Kethüda Süleyman Paşa'nın bırakılmasını istedi. Fethiali Şah buna izin vererek Abdurrahman Paşa'yı yine Şehr-i zor beyi yapmak üzere Veka-i Nigâr Mirza Sadık ile oraya gönderdi.

Kethüda Süleyman Paşa gelince dayısı Ali Paşa'nın yerine Bağdat Valisi oldu. Daha sonra ünlü Halet Efendi İstanbul'dan Bağdat'a gelerek Süleyman Paşa'nın yerine Gürcü Abdullah Paşayı Vali yaptı³⁵. Abdurrahman Paşa Haled Efendi ile aralarındaki bir gerginlik nedeniyle Osmanlı ülkesinde kalamayıp tekrar İran'a gitti³⁶.

Münif Paşa bu olaylardan söz ederken 1226/1810'da II. Mahmut tarafından elçilikle Fethiali Şah'a gönderilen Yasincizade Seyit Abdülvahap Efendi'nin Şahın yanına gelerek Abdurrahman Paşa'nın karışıklıklara neden olduğunu dile getirdiğini söyler. Ayrıca Abdurrahman Paşa'nın desteklenmemesini istediğini buna karşılık İranlıların da Şehr-i zor valilerinin İran'la anlaşarak seçilmesi karşılığı Abdurrahman Paşa hakkındaki isteklerin kabul edileceğini ve elçinin memur olduğu diğer konuları da görüşebilecekleri cevabını verdiklerini anlatır³⁷.

Bu şekilde Abdurrahman Paşa yine İranlıların yardımını sağlayıp Şehr-i zor valiliğini aldığı gibi amcazadesi Halit Paşa'yı Zevaboğlu Mahmut Ağayı "köy harir idaresine" ve kardeşi Ahmet Ağayı da Serdeşt Kalesi muhafızlığına atadı. Böylece vilayetini genişletmiş oldu. Fakat daha sonra Kürdistan Beyi Emanullah Han ile aralarında sürtüşme olduğundan hanın şikayeti üzerine İranlılar tarafından üzerine gönderilen birlikler Koslo Köyü civarında kendisini esir aldı. Fakat verdiği bol hediyelerle yine makamında bırakıldı³⁸. Abdurrahman Paşa böylece yine İranlılar sayesinde Şehr-i zor Beyi oldu. Abdurrahman Paşa'nın Şehr-i zor Valisi olması İranlıların o yörede bir takım faaliyetlere girişeceği düşüncesiyle Abdurrahman Paşa'nın yerine bu göreve amcası Halit Paşa'nın atanması konusunda Bağdat Valisi Abdullah Paşa'ya İstanbul'dan emir

35. Münif Paşa, v.no.9.

36. Münif Paşa, v.no.9.

37. Münif Paşa, v.no.10.

38. Münif Paşa, v.no.10.

gönderildi. Bunun üzerine Abdullah Paşa 30 Cemaziyelahir 1227/12 Ağustos 1812'de Bağdat'dan hareket etti. Diğer taraftan da Abdurrahman Paşa hareket etmişti. Şehr-i zor civarında Deli Abbas denilen yerde iki ordu savaştılar³⁹. Abdurrahman Paşa yine yenilerek askerinin bir kısmı telef, bir kısmı da esir oldu ve kendisi de Kirmanşah'a çekildi. Abdullah Paşa İstanbul'un isteği doğrultusunda Halit Paşa'yı Şehr-i zor Valisi yapıp Bağdat'a gitti⁴⁰.

Bu haber üzerine ve bir de İran'a danışmadan Osmanlı Devletinin Rusya ile bir anlaşma yapmış olmasını bahane eden Fethiali Şah karşılık olarak Şehzade Kasım Hanı bir büyük ordu ile Bağdat üzerine gönderdi⁴¹. Kasım Han bu orduyu üç kola ayırarak birini Kara Tepe, diğerini Kızılrat üzerinden Bağdat'a gönderip kendisi de Zevab'dan hareketle Hankin Nehri kenarına karargâh kurarak Bağdat civarını yağmalamaya başladı⁴².

Bunun üzerine Abdullah Paşa ulemadan Şeyh Mehmet Cafer Nahifi'yi samur kürkleri ve bir çok hediyelerle birlikte gönderek barış istedi. Kasım Han bu isteği kabul ederek İran ordusunu geri çekti. Bu haber 5 Ramazan 1227/12 Eylül 1812'de Fethiali Şaha geldi.

Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti Tahran'a Celalettin Efendi'yi elçi olarak gönderdi. Celalettin Efendi Abdurrahman Paşa'ya yardım sırasında İran askerinin yağmaladığı malların verilmesini istedi⁴³. Celalettin Efendi Tebriz'de Seyit Abdülvahap Efendi ile buluştu. Burada yapılan görüşmelerde İranlılar Irak-ı Arab'da kendilerinin de bir çok mal ve eşyasının yağmalandığından söz ederek sorunun karşılıklı olarak çözümlenebileceğini söylediler. Osmanlı elçileri ayrıca İran sınır görevlilerinin Osmanlı beylerine ait Baban aşireti ve Şer-i zor işlerine karışmamaları konusundaki Bağdat'ın isteğini de ilettiler⁴⁴. Ayrıca Baban aşireti İran Kürdistanı arazisi-

39. Münif Paşa, v.no.11.

40. Münif Paşa, v.no.11.

41. Osmanlı Devleti Rusya ile yaptığı bu anlaşma 1812 Bükreş Anlaşmasıdır. Bunun için bkz. Shaw, c.II, s.40; E.Z. Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.V, Ankara, 1970, s.100.

42. Münif Paşa, v.no.12.

43. Münif Paşa, v.no.12.

44. Münif Paşa, v.no.13.

nide genişlediğinden ve Kürdistan ahalisinin Baban arazisinde kışlaması Baban paşalarının İran tarafından atanmaları, bu aşiretlerin birbiriyle birleşmesi, devletler arasında anlaşmazlığa neden olacağı dile getirildi. Fakat Abdurrahman Paşa'nın İran'a verdiği 10.000 tumanlık vergiden vazgeçilmesi kabul edilip Abdurrahman Paşa'dan alınacak bir senedin Osmanlı elçisine verilmesi kararlaştırıldı⁴⁵.

Abdurrahman Paşa vefat edince yine İstanbul'un desteği ile oğlu Mahmut Paşa onun yerine Şer-i zor Valisi oldu. 1236/1820'de Bağdat Valisi Davut Paşa'nın da desteği ile İranlılar Mahmut Paşa'nın valiliğini kabul ettiler.

1234/1818'de Süleyman Paşa II. Mahmut tarafından elçilikle Fethiali Şah'a gönderilmiş ve Bağdat Valisi Davut Paşa tarafından bazı özel görevlerle Fethiali Şah tarafından gönderilen Ahmet Çelebi ile birlikte Tahran'a gidip Mirza Sadık Vekayi-i Nigâri karşılamak için görevlendirilmişti. Hacı Mehmet Hüseyin Han'ın konağında misafir edildi. Getirdiği Name-i Hümayun ile hediyeleri şaha verdi, ayrıca ikisine de hil'at ve süslü hançer verildi. Daha sonra Name-i Hümayun'un cevabını alarak İstanbul'a geldi⁴⁶.

II. Mahmut Devrinde İran'ın başındaki Kaçar Hanedanından Fethiali Şah (1797-1834). Devrinde Avrupa Devletlerinin Ortadoğu politikaları şöyleydi: Fransız İmparatoru Napoléon Bonaparte İngilizlere en büyük sömürgesi olan Hindistan'da saldırmak için İran'ı bir üs olarak kullanmayı plânlıyordu⁴⁷. İngiltere ise Fransa'nın bu politikasını ve hem de Ruslar'ın İran üzerinden denizlere inmesini engellemek istiyordu. Çünkü Akdeniz ve Akdeniz ticareti İngiltere için çok önemliydi. Bu nedenle İngiltere 1798'de Afganistan'ı nüfuzu altına almak isteyen İran'ı destekledi. Rusya 1800'lerde Gürcistan'ı feth edince İngiltere Sir John Malcolm'u elçi olarak İran'a gönderip yardım önerdi. Bunun üzerine Fransa da İran'a bir heyet göndererek Kafkasya ve Hindistan'a yapacakları hareketler için des-

45. Münif Paşa, v.no.13.

46. Münif Paşa, v.no.13.

47. Shaw, s.43.

tek sözü verdiler. Fethiali Şah Rusya'ya karşı ve Batı ile yapacağı anlaşmalar için Osmanlı Devleti'nden de destek ve ayrıca Türkiye, Fransa ve İngiltere ile bir Bağlaşma yapmak istiyordu⁴⁸. Bu nedenle İstanbul'a Asker Han adında bir elçi göndermişti. Rusya'ya karşı Osmanlılarla işbirliğine önem veren Şah bir süre sonra da iki devlet arasında dostluk ve iyi ilişkiler sağlanması ve bunların sürdürülmesi için Hoy Müftüsü Hacı İbrahim Efendiyi İstanbul'a gönderdi. Elçi Osmanlı Padişahı'na Fethiali Şah'ın ve Veliaht Şehzade Abbas Mirza'nın mektubunu ve hediyelerini getirmişti. II. Mahmut'da buna karşılık hem İran'la olan doğu vilayetleriyle ilgili bazı sorunları çözmek ve hem de devletler arasında bir dostluk sağlamak üzere Yasincizâde Abdülvahab Efendi'yi büyükelçi olarak atadı ve yanına da Farsca tercümanı olarak Bozoklu Osman Şakir Efendi'yi verdi⁴⁹.

İran'a elçi olarak gönderilen Seyit Abdülvahab Efendi'nin Farsça Tercümanı olan Bozok'lu Osman Şakir Efendi tarafından yazılan sefaretnamenin ilk üç varığı diğer Osmanlı eserleri ve sefaretnamelerde olduğu gibi alışılacelmiş biçimde dua ile başlar⁵⁰. Şakir Efendi sefaretnamede daha sonra Osman Şakir Efendi der ki diyerek Ulûm-ı Arabiye ve Farisiye (Arapça ve Farsça), Hüsn-ü hat (Kaligrafi), Eş'ar (Şiir), Edebiyat, Sarf (Cümle Bilgisi) gibi bilimlerin her çeşidinin eğitimini almış olduğunu ayrıca biraz fûn-ı heyet (astronomi), hendese (geometri), coğrafya okuduğunu ve tüm bunların yazma, betimleme ve resimlemesinde usta olduğunu anlatır⁵¹.

Sefaretnamede İran'a elçi olarak gönderilmesinin nedenlerinden ise şöyle söz etmektedir: İran Şahı Fethiali Şah Kaçar tarafından Osmanlı Devleti tarafına Asker Han tarafından bir elçi gönderilmiş ve bu elçi İstanbul'a şahın bir de mektubunu getirmişti⁵². Daha sonra da yine şah adına Veliaht Şehzade Abbas Mirza tarafından

48. Shaw, s.43.

49. F. Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara, 1987, s.206 v.d.

50. Şakir, v.no.1-3.

51. Şakir, v.no.4.

52. Şakir, v.no. 5.

mektup ve hediyelerle Hive Müftüsü Hacı İbrahim bir elçi gönderdi⁵³.

Sefaretnameye göre bunun üzerine Evasıt Ramazan 1225/1810'da padişah II. Mahmut da "name-i hümayun-ı muhabbet şumul ve hedayay-ı bahayayı" götürmek üzere "ulemay-ı kiram ve mevali-i âzamdan" Yasincizâde Seyit Abdülvahap Efendi'yi büyükelçi olarak görevlendirdi⁵⁴. Yine "Ulemay-ı kiram ve müderrişin-i zevayay-ı el kiramdan" Şakir Efendi'yi Farsça Tercümanı olarak elçinin mahiyetine verdi. Seyit Abdülvahap Efendi'ye tüm Osmanlı elçilerine yapıldığı gibi hil'at giydirildi. Osman Şakir Efendi bu göreve getirilmesinden dolayı çok memnun olmuştu. Nitekim İstanbul'da "Üsküdar-ı letafetdar"a giderken kalbinin sevinçle dolduğunu söyler⁵⁵. Ayrıca burada sefaretnamenin özelliklerini de belirtmektedir. Buna göre kendisi Üsküdar'dan İran'a giderken uğranılan her yerin anlatıldığını, betimlendiğini, o yerle ilgili olarak duyduklarına, söylencelere ve ilginç olaylara sefaretnamede yer verildiğini, belde ve kentlerin resimlerinin yapıldığını anlatır⁵⁶.

Şakir Efendi okuyanların dünya hakkında peşin fikirlerden uzak, objektif değerlendirmeler yapmaları için sefaretnameyi yazmağa özen gösterdiğini ve bu eserde tarih ve coğrafya konularının yanında güzel yazı ve anlatıma da önem verdiğini belirtir⁵⁷.

Sefaretnemede ilk olarak Şakir Efendi'nin çok sevdiği "letafetdar, canfeza, dilruba, sadetgüzar" nitelemelerini kullandığı Üsküdar'ın anlatımı ve Beşiktaş tarafında Dolmabahçe iskelesinden yapılmış resmi yer alır. Şakir Efendi Üsküdar'ın resmini yaptıktan sonra "piyade olarak Üsküdar'a gidildi" demektedir. Burada söz edilen atların daha önce konak yerine gönderilip kendilerinin de kayıklarla Üsküdar'a gitmiş olmalarıdır. Elçilik kafilesi o gece Üsküdar'da konaklamıştır⁵⁸.

53. Şakir, v.no. 6.

54. Şakir, v.no. 7.

55. Şakir, v.no. 8.

56. Şakir, v.no. 9.

57. Şakir, v.no.10.

58. Şakir, v.no.11.

Ertesi gün 25 Ramazan 1225/24 Ekim 1810'da yol için gerekli eşyalar sağlandıktan ve atlara yüklendikten sonra sabahleyin hareket edilerek Kartal'a gelinmiştir. Şakir Efendi Üsküdar'la Kartal'ı oranlayarak Kartal'ın Üsküdar'ın yanında "kanadı kırık bir kuş gibi" olduğunu, evlerinin küçük ve bu nedenle resminin de bu şekilde yapıldığını söyler⁵⁹.

Kafile sabahleyin atlara binip buradan Gebze'ye hareket etmiştir. Şakir Efendi sağanak halinde yağmur yağdığını, elbiselerinin su dolduğunu ve 5 saatte "Gekbuze" dediği Gebze'ye vardıklarını anlatır. Konakçılarının önceden giderek elçilik kafilesinin geleceğini haber vermelerine rağmen kendilerini gereken ilginin gösterilmediğini ve kalacak yer olarak çok basit evler ayrıldığını anlatır. Şakir Efendi bunun belde ayanının semerci, bayraktar v.s. gibi küçük esnaftan basit insanlar olduğundan kaynaklandığını söyler. Nitekim bunların ayırdıkları yerlerde değil misafirhaneye gelerek orada kalmışlardır. Şakir Efendi Gebze'nin resmini bu duygularla yaptığını belirtir⁶⁰.

Kafile o gece Gebze'de kalmış ancak şiddetli soğuklardan çok etkilenmişlerdir. Şakir Efendi "Erişir menzil-i maksuduna aheste giden. Tiz-i reftar olanın payına damen dolaşır" beytini söyleyerek "aheste-beste", "İznikmid" dediği İznik'e doğru hareket ettiklerini söyler. Kafile Hereke Hanında konaklamıştır. Burası Gebze ile İznik arasında birkaç dükkan ve handan oluşan küçük bir yer olduğundan resmi de bu şekilde yapılmıştır⁶¹.

Hereke Hanı'nda yarım saat moladan sonra İznik'e doğru hareket edilmiş, kente yarım saat mesafede şehir kethüdası onları karşılayarak hatırlarını sormuş, ikramlar yapmıştır. Böylece dokuz saat sonra kafile İznik'e gelerek şehir kethüdasının evine misafir olmuş ve iki gece orada kalmıştır. Şakir Efendi İznik'in resmini buradan yaptığını söyler⁶².

59. Şakir, v.no.12..

60. Şakir, v.no.13.

61. Şakir, v.no.14.

62. Şakir, v.no.15.

Oradan atlarla hareket eden kabile altı saat sonra Sapanca'ya gelmiştir. Sapanca'yı beğenen Şakir Efendi burada bir handa kaldıklarını ve çok rahat ettiklerini söyler. Sapanca ve yanındaki "deniz benzeri" göl bu güzel duygularla resmedilmiştir.

Kabile Sapanca'dan sabah seher vakti hareket ederek bir çok yol, tepe aştıktan sonra Sakarya Irmağı üzerindeki II. Beyazıt (1481-1512) tarafından yaptırılan köprüyü seyretmiş ve daha sonra da Sakarya kenarından Geyve tarafına hareket etmiştir. Şakir Efendi'ye göre bu güzel eşsiz köprünün bir tarafı harap olmuş olduğundan bir hayır sahibi o tarafı onartarak bu değerli eseri canlandırsa nice büyük ödüle layık olur ve Allah katında yükselere erişir⁶³. Öyle ki bu büyük köprü "Sırat olup o hayır sahibi bunu da rahatlıkla aşar".

Şakir Efendi burada ilginç bir konudan da söz eder. O bu durumu "tuhaflık şuradadır ki Şeyhülislâm-ı veli-el enam olanlar Sultan Bayezid Veli'nin evkafından fazla namiyle nice yüz kese akçe yerler. Ama hayrat ve evkafının tamiri konusunda bilmem ne şekil ederler" diyerek belirtir⁶⁴.

Şakir Efendi daha sonra Sakarya Nehri'ni anlatmıştır. Buna göre Sakarya Irmağı'nın kaynağı Çifteler Çiftliği adlı köy yanında Bakır Kırı denilen yerdir. Kapılı Köyü ile Saray Köyü ve asi Mihaliç yanında Taraklı tarafına akar. Söğüt civarından, Lefke'nin arkasından, Geyve'nin önünden ve Sapanca Gölü'nün birkaç saat öte mesafesinden ve Adapazarı yanından akıp Kefken denilen yerde denize kavuşur. Şakir Efendiye göre Sakarya Nehri yaramaz bir sudur. Etraf beldelerden nice suların karışması ile bir büyük akarsu olur. Nehrin akışı çok çeşitli olduğundan sahilindeki köylerde taşkınlar meydana gelir, "suyundan içen isyana taraftar" olur⁶⁵. Kamerci eşkiyanın olduğu yer de nehrin adasındaki kaynağına bir saat mesafededir. Ondak aşığında da Seferoğlu Adası, Adalı Mehmet Efendinin oturduğu ada gibi birkaç ada daha vardır. Kabile Sapanca'dan hare-

63. Şakir, v.no.16.

64. Şakir, v.no.17.

65. Şakir, v.no.18.

ket ederek birkaç saat sonra Geyve'ye gelmiştir. Şakir Efendi ilginçtir zengin bir doğa yapısına sahip olan Geyve'den "Geyve-i bi-meyve" diye söz eder. Burada loş ve viran bir handa kalmışlardır. Sakarya Nehri, köprü ve Geyve bu şekilde resmedilmişlerdir⁶⁶.

Şakir Efendi daha önceden konakçılarının elçilik kafilesinin geleceğiyle ilgili padişah fermanını Geyve Ayanı Bekir Ağa'ya vermiş olmalarına rağmen bu adam gayet uyuşuk bir insan olduğundan gerekli önlemleri almamış olduğunu, fakat daha sonra Name-i Hümayunu okuyunca elçiyi handan alarak özür dileyip saygı gösterdiğini ve hepsini kendi evinde konuk ettiğini anlatır.

Şakir Efendi Geyve'den ayrılışlarını anlatırken espirili bir biçimde "oradan seher vakti büyük tarağımızı kılıfına koyup Taraklı'ya doğru hareket ettik" der. Dağ ve ova demeyip altı saatten sonra Taraklı'ya gelmişler ve oranın resmi de bu şekiliye yapılmıştır⁶⁷ Şakir Efendi Taraklı'dan konuksever bir yer diye söz eder. Buraların doğasını çok beğenmiş olmalı ki "dünyayı aydınlatan güneşin dağ, ve ovaları aydınlattığından, vadileri parlak bir hale getirdiğinden, her tarafa nur saçtığından ve bitki örtüsünün her tarafa güzel kokular yaydığından söz edererek bu duygularla Tireli tarafına gittiklerini anlatır. Kafile altı saat gittikten sonra Tireli'ye gelerek burada konaklamıştır. Şakir Efendi Tirebolu olarak da adlandırdığı bu kentte Fatih Sultan Mehmet'in (1451-1481) kardeşi Süleyman Paşa'nın yaptırmış olduğu bir hamamın öyküsünü anlatır. Öyküye göre bu hamamın kubbesi ter saçarmış⁶⁸. Şehzade Süleyman Paşa Akşemsettin Veli'ye giderek kubbenin ter damlatmaması için yardım ve dualarını rica etmiş. Akşemsettin de Tanrı'ya dua edince kubbenin damlaması kesilmiş, terleme ve damlamalar tamamen yok olmuş. Şakir Efendi kendilerinin bu keramete vakıf olmadıklarını ancak orada aptes alarak Akşemsettin ve Kadı Beyzavi şerhi yazarı Sudi Çelebi'nin türbelerini ziyaret ve dua ettiklerini ve daha sonra misafirhaneye geldiklerini ve burada rahat bir şekilde

66. Şakir,v.no.19.

67. Şakir,v.no.20.

68. Şakir,v.no.21.

dinlendiklerini anlatır⁶⁹. Ertesi gün seher vakti yine Akşemsettin'i ziyarete gitmişlerdir. Şakir Efendi kentin resminini yaparken burada türbenin de tasvir edildiğini anlatır⁷⁰.

Kafile buradan kıratlara binerek yine aynı şekilde dağ, ova ve vadileri seyrederek sekiz saat sonra "Mudurnu denilen büyük köye" gelmiştir. Elçi Abdülvahap Efendi'ye Müftü Efendi ev sahipliği yaparken, Şakir Efendi'yi de Ayan Kethüdası konuk etmiştir. Şakir Efendi bu köyde ince bir sanat dalı olduğundan söz ederek çok ince iğne imal ettiklerini ve bu kadar küçük ve ince olan iğnelere nasıl delik açıldığına hayret ettiklerini ve bunu ilgiyle seyrettikten sonra misafirhaneye geldiklerini anlatır. Mudurnu'nun resmini de bu şekilde yaptığından söz eder⁷¹.

Kafile Mudurnu'dan kula atlara binip Bolu tarafına hareket etmiştir. Yine seyahat sırasında birçok dağ, ova ve vadi aşılıp karla karışık yağmurdan ıslanmış ve şiddetli soğuktan üşümüş olarak Bolu'ya varmışlardır. Şakir Efendi Bolu'nun resmini I. Abdülhamit'in (1774-1789) vezirlerinden Ahmet Paşa'nın yaptırdığı saat kulesiyle birlikte resmettiğini söyler⁷².

Bolu'ya geldiğinde elçiye Bolu Mütesellimi ev sahipliği yapmış, Şakir Efendi'yi de "güruh-ı mekruhtan bir saygısız "evinde konuk etmiştir. Şakir Efendi hem ev sahibini ve hem de evi beğenmediğinden ve o gece pek de dinlenemediğinden söz eder. Daha sonra Bolu'yu anlatırken Bolu adının Yunanca'da ve Roma dilinde kent anlamında olduğunu söyler. Ertesi gün Ramazan Bayramı olduğundan saat 03.00'den sonra tepeler, parlak ağaçlar, güzel doğa seyredilerek Cağa Gölü civarındaki Köroğlu Çeşmesi denilen yere gelinmiştir⁷³. Kafile oradaki derbende mola vererek dinlenmiştir. Şakir Efendi buradaki dağların güzelliğinden söz ederken çok ilginç bir konuya değinir. Bu derbende dağın arasında bir dikili taş vardır. Bu taş İstanbul'daki dikilitaşın 1/3'ü kadardır ve üzerinde bir-

69. Şakir, v. no. 22.

70. Şakir, v. no. 23.

71. Şakir, v. no. 24.

72. Şakir, v. no. 25.

73. Şakir, v. no. 26.

kaç satır yazı yer almaktadır. Şakir Efendi o yazının “bir suretini bir kağıda yazıp Tokat’a gittiklerinde bir kültürlü papazla tanışıp yazıyı ona gösterdiğini, onun da okuyarak bunun “İskender-i Rumi vaktinde yazılmış olduğunu” söylediğini anlatır⁷⁴. Gedçekten de sefaretnamede “ol taştta olan yazının resmidir” diyerek taştaki kitabenin yazılarının Yunanca harflerinin üzerine Arapça harfleri koyarak Sefaretname’nin 28. varacağına aynen koymuştur. Ayrıca “bu yazının içeriği budur” diyerek Latincesini de şöyle vermiştir:

“Ziyelis sefti tuşra apisanti küki füşhüpandi kuki afriyas hasin arikami babanın safeti vefat eyledi. Beni küçekken terbiye eyledi Ona saygı için bu taş diktirdim ki babamı unuttuğumda hatırlıyayım”⁷⁵.

Uğradıkları yerleri anlatması ve resimlerini bütün özelliklerini yansıtabilecek yerleri seçip oradan yapması ve bu taşın kitabesini bir kağıda yazıp yanına alarak bunu daha sonra bir papaza okutması Şakir Efendi’nin etrafıyla ne kadar ilgili bir insan olduğunu gösterir.

Şakir Efendi kitabeyi kağıda yazdıktan sonra yine atlara binip iki kol halinde on iki saat gittikten sonra gece saat 04.00’de Gerede’ye vardıklarını söyler. Burada elçiyi Müftü Efendi, Şakir Efendi’yi de “bir kibar insan” konuk etmiştir. Şakir Efendi havanın çok soğuk olduğunu ve ev sahiplerinin ne kadar ateş yaksa da ısınamadıklarını ve şiddetli dolu sesinden uyuyamadıklarını söyler⁷⁶.

Şakir Efendi Gerede’nin ikliminden söz ederken “Gerede’nin kışı ünlü imiş. Kışın Gerede’ye gelen biri bu havalar nedeniyle havalar ısınıp güzelleşene kadar burada kalırmış” diyerek anlatılanları naklederek kasabada kardan başka bir şey olmadığını söyler⁷⁷.

Kafile Gerede’den atlara binerek hareket edip, bir çok ağaçlıklar aşmış dokuz sattu Bayındır denilen köye gelmiş ve konuklar için boşaltılan “han benzeri yerlerde ve kahvehanede“ konaklamıştır. Şakir Efendi’nin burası hakkındaki anlattıkları ilginçtir. Ona göre

74. Şakir,v.no.27.

75. Şakir,v.no.28.

76. Şakir,v.no.29.

77. Şakir,v.no.30.

bu köyün halkı yaramaz insanlardır ve hırsızlıkla ünlüdürler⁷⁸. Öyle ünlüdürler ki, “bir mert ve edepli şahıs” Bayındır’a konuk olmuş. O konuğun almış olduğu güzel ayakkabıları çalınmış. Sabah olunca konuk pabucunu sormuş, nereye gitti demiş. Ev sahibi “pabucu dana yemiş” diye cevap vermiş. Komşular da ev sahibini destekleyerek “doğru söylüyor, dana yedi” demişler. Konuk da kaldığı odanın duvarına yüreğini ferahlatmak için şu dördlüğü yazmış⁷⁹:

Köyün adı Bayındır.

Adamları hayındır.

Dana pabuç yemez ama.

Bu da bize oyundur.

Şakir Efendi bir gece kaldıklarını ve dinlenemediklerini söylediği Bayındır’dan pek hoşlanmamıştır. Köyün binalarının tahtadan yapılmış derme-çatma kulübeler olduğunu ve insanların da yontulmamış kaba-saba olduklarını anlatır ve kentin resmini de bu duygular içinde yaptığından söz eder⁸⁰.

Bayındır’dan atlarla hareket eden kabile Çerkeş’e gelmiştir. Şakir Efendi’nin Çerkeş’i anlatırken kullandığı sözcükler buradan ne kadar hoşlandığını göstermektedir. Ona göre Çerkeş “bir küçük kasabadır ama bir çemenzar ve çiçek bahçesidir ki, revani ve bal gibi şirin” bir yerdir. Halkı da misafirperver ve yardım sever iyi insanlardır. Şakir Efendi burada bir kaç saat kaldıklarını, güzelce dinlendiklerini ve Çerkeş’in resmini de bu şekilde yaptığını söyler⁸¹.

Çerkeş’den hareketle dokuz saat gidildikten sonra Karacalar Köyü’ne gelinerek buranın misafirhanesinde kalınmıştır. Şakir Efendi bu köyün halkından da gelen misafirleri soyan yaramaz adamlar olarak söz ederek “hatta misafirhanenin dolaplarının arkalarına fare delikleri gibi delikler açtıklarını, eğer misafir eşyasını dolaba koyarsa arka taraftan ellerini sokarak bunları kolaylıkla aldıklarını” belirtir. Şakir Efendi bu durumun farkında olduklarından

78. Şakir, v.no.31.

79. Şakir, v.no.32.

80. Şakir, v.no.33.

81. Şakir, v.no.34..

eşyalarını korumak için sabaha kadar uyanık kaldıklarından söz ve Karacalar'ın resminin de bu şekilde yapıldığını söyler. Oradan seher vakti "yüksek atlara" binen kabile Karacaviran'da menzilhane olduğundan oraya giderek mola vermiştir. Bu kasaba oldukça hoş, çarşı-pazarı güzel bir yerdir ve halkı da terbiyeli, iyi insanlardır. Karacaviran da böylece resmedilmiştir⁸².

Buradan da yine yüksek atlara binilerek Koçhisar tarafına hareket edilmiş", kâh eşkin kâh yavaş, bazen yumuşak giderek ve bu sırada "çıkılmaz koyundan o kuzucak Koçhisar'lıdır" deyişini söyleyerek Koçhisar'a gelmişlerdir. O gece orada kalan kabile rahat etmiş ve Koçhisar'ın resmi de bu şekilde yapılmıştır⁸³.

Kabile sabah güneşi doğarken atlara binerek buradan hareket etmiş ve Devres Nehri kenarından giderek dokuz saat sonra Tosya civarındaki bağlara varmıştır. Buradan hareket edecekleri sırada "Şehir Kethüdası" gelerek onları karşılamış ve hep birlikte kente gelerek elçi "Şehir Ayânı'nın" konağına, Şakir Efendi'de Gemalmaz İbrahim Ağa'nın evine misafir edilmişlerdir. Şakir Efendi o gece orada kaldıklarını ve rahat ettiklerini, kenttin resminin de böyle yapıldığını belirtir⁸⁴. Şakir Efendi Tosya'yı anlatırken kentnin doğu ve kuzey tarafında duvar gibi kayalar olduğunu söyler. Şakir Efendi ayrıca Tosya'nın ilginç bir özelliğinden söz eder. III. yy'dan beri güneşin doğuşu ve batışı kentnin içinden seyredilebilmektedir. Kentin konumundan dolayı poyraz tarafının havası serttir. Ancak öğle güneşi olduğundan kentnin içi gayet sıcaktır. Bura halkı mert ve yiğit karakterli, sevecen, cömert ve misafirperver insanlardır⁸⁵.

Şakir Efendi buradan çok memnun ayrıldıklarını söyler. Yine Devres Nehri kenarında suyun akışı, dağ ve ova seyredilerek Hacı Hamza tarafına doğru hareket edilmiştir. Devres Nehri çok yararlı bir sudur. Nitekim Tosya tarafında tarımı yapılan pirinç orada üretilir ve bundan birçok insan yararlanır. Tosya'dan hareketlerinden on saat sonra Hacı Hamza'ya gelinmiştir. Burası "bir dizdar karargâhı

82. Şakir, v. no. 36.

83. Şakir, v. no. 37.

84. Şakir, v. no. 38.

85. Şakir, v. no. 39.

imiş ve Tosya'dan Osmancık'a kadar onsekiz saatlik mesafede başka konaklanacak yer yokmuş"⁸⁶. Şakir Efendi bir zamanlar burada eşkiyalar olduğunu söyleyerek şu hikâyeyi anlatır: Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılardan bir kimseyi burada haydutlar öldürüp Kızılırmak'a atmışlar. III. Ahmet'in damadı İbrahim Paşa bu olay üzerine oraya Hacı Hamza adında bir Kapıcıbaşı daha göndermiş. Hacı Hamza Ağa Tosya'dan hareket ederek buraya gelmiş. Haydutlar eski kapıcıbaşını öldürüp ormana atmışlar⁸⁷. Hacı Hamza Ağa bir daha haydutluk olmaması için orada güzel bir derbend yaptırmış. Bu nedenle burası daha sonra yaptıranın adıyla anılmış.

Hacı Hamza Kızılırmak kenarında, su içinde 70-80 evli bir köydür. Kafile o gece orada kalmış, rahat etmiş ve resmi de bu şekilde yapılmıştır⁸⁸.

Hacı Hamza'dan "besili atlara" binen kafile Kızılırmak kenarından giderek Sarmaşıkkaya'ya gelmiştir. Burası Hacı Hamza ile Osmancık arasındaki geometrik ölçülerle on minare boyu yüksekliğinde bir kayadır. I. Abdülhamit'in veziri Darendeli Mehmet Paşa burayla ilgilenmiştir⁸⁹. Harap olan, su dolan yerleri yaptırmış, Sarmaşıkkaya'yı barut ile patlatarak açtırmış ve burada bir derbend yaptırmıştır ki, bundan dolayı kendisine sevap yazılmıştır⁹⁰.

III. Selim'in (1789-1807) annesi bu gökyüzüne yükselen binanın önüne hayvanların ayakları sürçmesin ve kaymasın diye büyük çiviler çaktırıp bunlar üzerine setler yaptırmıştır. Bu güzel davranış herkes tarafından beğenilmiştir. İşte Sarmaşıkkaya'nın resmi de bu şekilde yapılmıştır⁹¹.

Şakir Efendi bu eseri beğeni ile seyrederek ve bir doğa harikası olan Sarmaşıkkaya'ya hayran kalarak buradan hareket edip sekiz

86. Şakir, v.no.40.

87. Şakir, v.no.41.

88. Şakir, v.no.42.

89. Şakir, v.no.43.

90. Şakir, v.no.44.

91. Şakir, v.no.45.

saat sonra II. Beyazid'in (1481-1502) Kızılırmak üzerine yaptırmış olduğu Osmancık adındaki köprüye geldiklerini söyler. Ona göre altundan büyük bir su olan Kızılırmak'ın aktığı bu köprü onbeş kemerden oluşmaktadır ve dünyada bir eşi daha yoktur⁹². Bu büyük köprünün Osmancık tarafındaki başına "Farsça tarihini yazmışlar, elmas kalemle güzelini kazmışlar"dır. Köprünün yapım tarihi 889/1484'dir⁹³.

Şakir Efendi burada Kızılırmak'ı da anlatmaktadır. Kızılırmak'ın kaynağı Sivas tarafında Çitiçimen denilen yerdedir. Suyu Sakarya Nehri'nin suyundan daha boldur. Nehir kaynağından itibaren Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Çorum, Bozok, Kalecik, Yahşihan, Keskin ve İskilip'ten akıp Osmancık ve Hacı Hamza civarında denize doğru giderken tekrar kaynağına doğru yönelip daha sonra Canik içinden akarak Bafra civarında Kara Denize kavuşur. Osmancık Kalesinin ve buradaki köprünün resmi bu şekilde yapılmıştır⁹⁴.

Şakir Efendi'ye göre "Nehr-i Ahmer dahi Sakarya Irmağı gibi bir menfaatsiz sudur. Kimsenin tarlasına bir damla faydası olmadığından başka gariki dahi ol kadar olur". Ancak yine de sahilinde oturanlar Sakarya halkı gibi "asi ve serkeş değildirler". Hepsi uysal insanlardır ancak Kızılırmak "Sultan Bayezid'in kerameti ve yaptırdığı büyük esirin bereketi" nedeniyle Osmancık'lıya yarar sağlar. Kıyısındaki değirmenleri işletir⁹⁵. Kızılırmak'a bu adın verilmesinin nedeni aktığı toprağın özelliğinden ve buradaki pas madeninden dolayıdır. Nehir ve köprü seyredilip, yaptırana dualar edildikten sonra Osmancık'a gelinerek misafirhaneye gidilmiştir⁹⁶.

Şakir Efendi Osmancık'ı anlatırken buranın eski devirlerden kalma kesme taşlardan yapılmış bir kalesi olduğundan sözeder ve

92. Şakir, v.no.46.

93. Şakir, v.no.47.

94. Şakir, v.no.48.

95. Şakir, v.no.49.

96. Şakir, v.no.50.

ilginç bir konuya değinir: Kalede derin bir kuyu ve bu kuyuda Kızıl-ırmak'tan su almaya yarayan bir kanal vardır. Abbasi Halifesi zamanında Seyyid Battal Gazi'nin evladı Melikdanişmend Gazi'nin alemdarı Osmancık tüccar kılığında kaleye gelip, kale beyini ortadan kaldırarak Müslümanlığı kabul etmiyen "küffarı telef, müslümanlığı ve cizyeyi kabul edenleri" bağışlayıp onlara hoş davranmıştır. Bu nedenle burası fatihinin adıyla anılmaktadır⁹⁷.

Kafile orada iki gece kalarak dinlenmiştir. Daha sonra atlara binilerek buradan hareket edilmiştir. Şakir Efendi kendilerine "güya duvar benzeri" diyerek verdikleri atların zayıf olduğunu, "güya duvarı yürüttüğü" söylenen Hacı Bektaş olsa bu atları yürütemeyeceğini anlatır. Kafile bu şekilde Dingil Hüseyin Derbendi denilen yere gelmiştir⁹⁸. Kafile orada dinlenmiş ve kahve içmiştir. Şakir Efendi buradan resim yaptığını söyler. Daha sonra Merzifon'a doğru hareket edilmiş ve onaltı saat sonra Merzifon'a gelinerek misafirhaneye gidilmiştir. Elçiyi Mollazade, Şakir Efendiyi de Mustafa Ağa adında biri konuk etmiştir. Merzifon'un resmi de böyle yapılmıştır⁹⁹.

Şakir Efendi Merzifon'u çok beğenmiştir. Ona göre buranın halkı misafirperver, kenti bağlı bahçeli, toprağı misk-i amber kokulu, ağaçları meyveli, yiyeceğı, içeceğı, suyu bol, değeri eşsiz, bül-bül bahçeleri işveli ve gönül okşayıcı, güllük ve gülistanlık, sevinç vericidir¹⁰⁰.

Sefaretnamede Üsküdar'dan Merzifon'a kadar uğranılan, mola verilen ve kalınan köy, kasaba ve kentler anlatılmıştır¹⁰¹. Buradan sonra gidilen yerlerin anlatımı sefaretnamede yoktur, sadece resimleri yapılmıştır. Yani sefaretnamede yer alan 31 resimden Üsküdar'dan Merzifon'a kadar olan 14 yer anlatılmıştır. Merzifon'dan sonra Türkiye'de Amasya, İran'da Zengan, Siyalhan, Ebher, Kaz-

97. Şakir,v.no.51.

98. Şakir,v.no.51.

99. Şakir,v.no.52.

100. Şakir,v.no.53.

101. Şakir,v.no.54.

vin, Kışlak ve Tahran hakkında bilgi yoktur, sadece resimleri yapılmıştır¹⁰².

SONUÇ

Sefaretname genel hatlarıyla diğer Osmanlı sefaretnamelerine benzer. Örneğin sefaretname elçinin maiyetindeki tercüman tarafından yazılmıştır, misafirhanelerde veya kenten ileri gelenlerinin evlerinde kalınmıştır, uğranılan ve konaklanan yerler anlatılmış ve belirtilmiştir. Ancak bu sefaretnamenin diğerlerinden ayrı bir takım özellikleri vardır. En başta gelen özelliği resimli olmasıdır. Bu yüzden Matrakçı Nasuh'un eserine benzer¹⁰³. Yazarı Osman Şakir Efendi aynı zamanda ressam olduğundan Batı'lı gezginlere benzer bir şekilde uğradıkları yerleri hem anlatmış hem de resimlemiştir. Bu resimlerin de kendine özgü tarafları vardır. Örneğin resimler oranın en tipik özelliğini gösteren yerlerden yapılmıştır ve detaylara yer verilmiştir. Ayrıca resimlerde perspektif yani bir ölçüde derinlik vardır. Bunun yanında resimlerde o yerlerin özellikleri belirtilmiş oraların en tipik eserleri yapılmış ve yöre hakkında anlatılan

102. Sefaretnamede izlenen güzergah daha önceleri de başka gezginler tarafından kullanılmıştır. Bu gezginlerden bir kaç örnek ve yapıtlarında yer alan uğradıkları konak, köy ve kentlerle ilgili isimler bir fikir vermesi için aşağıda gösterilmiştir:

Jacques Gassot.

Şcutari (Üsküdar), Nicomedia (İzmit), Sabangich (Sapanca), Gene (Geyve), Taracılı (Taraklı), Gohenuch (Göynük), Dibeç (Dibektaş), Boly (Bolu), Ienardo (Gerede), Camaraly (Hamamlı), Buosoli (Çerkeş), Caraguiria (Atkocalar), Cogiasar (Koçhisar), Totia (Tosya), Cacambayar (Hacıhamza), Ottomanzich (Osmancık), Cagionde (Gümüşhacıköy), Merzuchan (Merzifon). Bkz. Stephane Yerasimos, *Les Voyageurs dans L'Empire Ottoman (XIV. siecles), Bibliographie, Itinéraires et Inventaire des Lieux Habites*, Ankara, 1991, s.208.

Jean Chesneau.

Scutary (Üsküdar), Lebisa (Gebze), Nicomedie (İzmit), Sabangil (Sapanca), Guyeme (Geyve), Tavachy (Gebze), Gohememe (Göynük), Bolu, Huvada (Gerede), Cüameney (Hamamlı), Bouyoly (Çerkeş), Caraguiria (Atkaracalar), Cogiaror (Koçhisar), Toscia (Tosya), Caberiyac (Hacıhamza), Öctomangiac (Osmancık), Cagionde (Gümüşhacıköy), Merziva (Merzifon), Ladicq (Ladik), Scepeclly (Sepetli). Bkz. Yerasimos, s.211 vd. Bunlunun yanında aynı güzergahı izleyen iki Türk, Matrakçı Nasuh için bkz. Yerasimos, s. 216 vd.; Seydi Ali Reis için bkz. Yerasimo, s.235 vd.

103. Matrakçı Nasuh, *Beyan-ı Sefer-i Menazil-i Irakeyn*, Yay. H.G. Yurtaydın, Ankara, 1976.

söylenceler doğrultusunda buralar resimlerde de belirtilmiştir. Fakat en ilginç taraf Şakir Efendi bu resimlere duygularını da katmıştır. Sefaretnamede yer alan resimler ve özellikleri sırasıyla şöyledir:

1- **Üsküdar**. Arkada kayalıklar, ormanlar ve evler önde Kızkulesi, deniz ve yelkenliler.

2- **Kartal**. Arkada evler, ağaçlar, önde deniz ve yelkenliler.

3- **Gebze**. Kiremitli, çatılı evler, camii.

4- **Hereke Hanı**. Ağaçlar, bir han ve çeşme.

5- **İznikmid (İznik)**. Çatılı evler, iki camii, evlerin arasında ağaçlar, önde deniz ve yelkenliler.

6- **Sapanca**. Çatılı evler, camii, ağaçlar, göl ve kayıklar.

7- **Geyve**. Sağ tarafta Sakarya Nehri üzerinde köprü, solda ağaçlar onun solunda kent, camii.

8- **Taraklı**. Ağaçlar, kiremitli basık evler, ortadan akan bir su.

9- **Tireli**. Sağda ağaçlar, çatılı evler. Önde bir türbe üzerinde "Türbe-i Akşemseddin" yazısı. Solda bir camii ve onun solunda kubbeli ve delikli bir hamam.

10- **Mudurnu**. Arkada orman önde sağda ağaçlar, çatılı evler, camii, ön taraf çayırılık.

11- **Bolu**. Büyük geniş bir kent. Sağda çatılı evler, bir minare, onun yanında bir alan, alanda saat kulesi ve yanında "saat kulesi" yazısı. Onun solunda çatılı evler ve iki camii. Ön taraf geniş bir ağaçlıklı alan.

12- **Köroğlu Çeşmesi**. Çok güzel bir resim. Arkada dağ slüetleri, sağda uzun bir dikili taş.

13- **Lâtince Kitabı**. Tüm arkada ağaçlar, önde güzel bir çeşme ve yalıkları sol tarafta bir ev.

14- **Gerede**. Geniş açıklık bir alan, ortada çatılı bacalı evler, yine ortada bir camii.

15- **Bayındır.** Küçük bir alanda on evden oluşan küçük bir yer. Evler kule gibi sivri yapılar.

16- **Çerkeş.** Geniş bir çayırılık. Sağda ağaçlar, onun solunda bir çeşme ve önünde geniş bir havuz. Onun yanında çatılı evler. Kentin ortasında bir cami ve kentin sol tarafında delikli kubbeli bir hamam. Onun solunda boşluk bir alan ve ağaçlar, güzel bir yer.

17- **Karacalar.** Sağda ağaçlar daha sonra çatılı küçük evler. Kentin sonrasında sivri bir kule ortada orman.

18- **Karacaviran.** Sağ tarafta ağaçlar, çatılı geniş evler. Ortada cami, arkada orman, önde çayırılık.

19- **Koçhisar.** Birkaç ağaç, çatılı evler. Ortada cami. Bozkır izlenimi veriyor.

20- **Tosya.** Sağda yüksek ağaçlar. Arkada masif dağlar. Sağ tarafta kente giden bir yol. Çatılı fakat küçük evler. Üç camii, bir hamam, önde çayırılık.

21- **Hacı Hamza.** Sağda iki ağaç, yüksek çatılı geniş evler, bir cami, önde açıklık.

22- **Sarmaşikkaya.** Sivri masif kayalar, önde bir çeşme.

23- **Osmancık Kalesi.** Sağda ağaçlar, orman yanında yüksek dağın üzerinde sarp bir kale, yüksek burçlar, önde evler. Onun yanında çatılı evlerle kentte iki camii, solda ağaçlar, önde geniş bir nehir üzerinde uzun, geniş bir köprü.

24- **Dingil Hüseyin Derbendi.** Ağaçlar, önde üç ev, boş bir alandan sonra tek bir ev, önde geniş bir alan.

25- **Merzifon.** Sağda ağaçlar, büyük bir kent. Çatılı, geniş, güzel evler. Dört cami, iki hamam, önde kente giden geniş bir yol ve yine geniş bir alan.

26- **Amasya.** Sağda yüksek bir dağ ve buradan kente düşen büyük bir kaya. Solda yüksek bir kale ve yol, ikisin arasında kent, kentin ortasından akan nehir ve üstünde iki köprü. Nehrin sol tarafında ikinci köprüünün iki tarafında, nehirden su almak için iki su dolabı. Kentin nehrin sağ tarafındaki kısmında dört cami, iki hamam. Sol tarafında ise bir cami, bir hamam.

27- **Zengan.** Bomboş bir ovada etrafı surlarla çevrili basit, düz damlı evler. Cami yok. Üç hamam.

28- **Siyamermenan.** Sağda ağaçlar, etraf boş. Ortada yuvarlak surlarla çevrili daire şeklinde bir kent. Düz damlı evler, kente giden bir yol.

29- **Ebher.** Sağda ve solda ağaçlar. Yuvarlak, surlarla çevrili dairemsi bir kent. Düz damlı evler, ortada bir kubbe.

30- **Şehr-i Kazvin.** Şehrin surları dışında bir türbe, üzerinde "İmam Gazali rahmetullah-ı aleyh hazretlerinin türbe-i şerifleri" yazısı. Solda yuvarlak, surlarla çevrili daire şeklinde bir kent. Düz damlı basit evler. Ortada bir açıklık ve üzerinde "meydan" yazısı. Dört tane kubbe, kentin önünde seyrek ağaçlar.

31- **Kışlak.** Sağda bir kaç ağaç, yanda yuvarlak surlarla çevrili daire şeklinde küçük bir kent. Düz damlı, basit evler. Kentin önü geniş, açık bir alan.

Metinde de kendine özgü özellikler vardır. Öncelikle Farsça sözcük çok kullanılmıştır. Ayrıca cümlelerin sonundaki sözcüklerin çoğu kafiyevidir. Osmanlıca'da anlamı güçlendirmek için eş anlamlı sözcükler kullanımı sefaretnamede de bol miktarda vardır. Şakir Efendi aynı zamanda her şeyle ilgili bir yapıya sahiptir. Evliya Çelebi gibi gittikleri yerlerin özelliklerini, ünlü yer, olay ve insanlarını, hatta yöreye ait hikâye ve söylenceleri de anlatmıştır. Ayrıca yazının üslubu da espirili ve güzeldir.

KAYNAKÇA

- Bozoklu, Osman Şakir, **Musavver İnan Sefaretnamesi**, 1225, Yazma, İstanbul, Fatih Millet Kütüphanesi, no.822.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c.V. Ankara, 1970.
- Matrakçı, Nasuh, **Beyan-ı Sefer-i Menazil-i Irakeyn**, yy. H.G.Yurtaydın, Ankara, 1976.
- Münif, Paşa, M.T., **Risale**, Yazma, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, no.401.
- Pakalın, M.Z., **Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, c.II. İstanbul, 1983.
- Shaw, J. Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev: M. Harmanlı, c.II, İstanbul, 1983.
- Süreyya, M., **Sicill-i Osmanî**, Tarih Vakfı Yayınları, c.I, İstanbul, 1996.
- Unat, F.R., **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara, 1988.